

СЕКЦІЯ 7 ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 314.68:330.59-058.32

Романчук Н.М.

кандидат економічних наук

*Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України*

СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИТРАТ НАСЕЛЕННЯ ТА ЙОГО ЗАМОЖНИХ ВЕРСТВ

POPULATION AND WELL-OFFS' EXPENDITURE STRUCTURAL CHARACTERISTICS

АНОТАЦІЯ

У статті представлено результати аналізу структур витрат населення України, визначених із використанням джерел інформації різних рівнів агрегації. Проаналізовано структури витрат домогосподарств у часі, досліджено їх динаміку. Визначено основні розбіжності у структурах витрат крайніх децильних груп розподілу домогосподарств за доходами. Показано результати реалізації підходу до більш точного оцінювання показників життєвого рівня домогосподарств України на основі врахування витрат та доходів заможних верств населення. Застосування підходу забезпечило можливість здійснити оцінку споживчих витрат заможних верств населення та визначити основні характеристики їх структур споживання. Досліджено якість оцінок витрат заможних верств населення.

Ключові слова: населення, витрати, структура витрат, COICOP, оцінювання, джерела інформації, заможні верстви населення.

АННОТАЦИЯ

В статье представлены результаты анализа структур расходов населения Украины, определенные с использованием источников информации различных уровней агрегации. Проанализированы структуры расходов домохозяйств во времени, исследована их динамика. Определены основные различия в структурах расходов крайних децильных групп распределения домохозяйств по доходам. Показаны результаты реализации подхода к более точному оцениванию показателей жизненного уровня домохозяйств Украины на основе учета расходов и доходов зажиточных слоев населения. Применение подхода обеспечило возможность осуществить оценку потребительских расходов зажиточных слоев населения и определить основные характеристики их структур потребления. Исследовано качество оценок расходов зажиточных слоев населения.

Ключевые слова: население, расходы, структура расходов, COICOP, оценка, источники информации, зажиточные слои населения.

ANNOTATION

The paper deals with analysis of household expenditure structures of Ukraine, which are defined using information sources of different levels of aggregation. The structures of household expenditures in time are analysed, it is studied their dynamics. The main differences of household expenditure structures of the first and last decile groups of households ranked by income are defined. It is shown the results of the approach application for more accurate assessment of indicators of household living standards of Ukraine including expenditures and incomes of well-offs. The approach provides the opportunity to assess consumption expenditures of well-offs and to define the main characteristics of

their consumption patterns. It is studied the quality of expenditure evaluations of well-offs.

Keywords: population, expenditures, expenditure structure, COICOP, evaluation, sources of information, well-offs.

Постановка проблеми. Однією з проблем визначення окремих показників рівня життя населення є неповне врахування витрат та доходів певних його груп (заможних верств, домогосподарств із трудовими мігрантами, маргінальних верств населення, зайнятих у тіньовому секторі економіки) унаслідок складності доступу до них під час проведення обстеження домогосподарств. Це неповне врахування доходів і витрат призводить до зміщення оцінок низки важливих показників у бік бідніших верств. Неточне визначення показників витрат та доходів населення впливає на оцінки важливих соціально-економічних показників: індексів диференціації населення за рівнем життя, індексу споживчих цін, показників платоспроможності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати наукових досліджень, в яких розглядаються теоретичні аспекти рівня життя населення, аналіз особливостей витрат на товари та послуги залежно від рівня забезпеченості населення представлений в роботах [1; 2]. У публікації [3] представлено підходи до оцінки похибок розрахунку макропоказників, зокрема індекс споживчих цін, що передбачають узгодження даних із різних джерел. Теоретичні аспекти дослідження надійності результатів вибірових обстежень, об'єднання даних із різних джерел представлені в роботі [4].

Доцільно зауважити, що у вітчизняних публікаціях не приділено достатньо уваги підходам до дослідження показників рівня життя населення з врахуванням доходів і витрат заможних верств населення.

Мета статті полягає у представленні основних результатів оцінки й аналізу структур ви-

трат населення України, включаючи витрати його заможних верств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час проведення досліджень витрат населення значна увага приділяється наявним (доступним) джерелам інформації, зокрема аналізу їх якості. Найбільш поширеними джерелами інформації під час дослідження витрат населення є дані мікрорівня: результати вибірових обстежень бюджетів домашніх господарств, адміністративні дані та спеціалізовані бази даних.

Водночас в Україні одними із основних джерел даних для аналізу витрат населення є:

– результати вибірового обстеження умов життя домогосподарств (далі – ОУЖД) – дані мікрорівня;

– дані системи національних рахунків (далі – СНР) – дані макрорівня.

Одним з основних підходів до групування споживчих витрат домогосподарств є міжнародна класифікація індивідуального споживання товарів і послуг за цілями (далі – СОІСОР), основними групами витрат якої є: продукти харчування та безалкогольні напої; алкогольні напої, тютюнові вироби та наркотики; одяг і взуття; житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива; предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла; охорона здоров'я; транспорт; зв'язок; відпочинок і культура; освіта; ресторани та готелі; різні товари та послуги. Відповідні структури середньодушових грошових споживчих витрат за результатами ОУЖД 2004, 2012 рр. представлені на рис. 1.

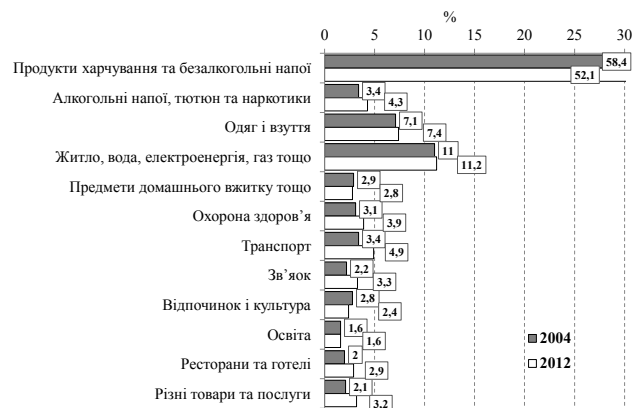

Рис. 1. Структура грошових споживчих витрат домогосподарств України в 2004 та 2012 рр.

Джерело: розраховано автором із використанням даних за результатами ОУЖД 2004, 2012 рр.

Як видно з наведених даних, максимальна питома вага в структурі середньодушових споживчих грошових витрат домогосподарств припадає на продукти харчування та безалкогольні напої, яка становить 52,1%. Деяко нижчими є витрати на житло та одяг, взуття, які, відповідно, становлять 11,2% та 7,4%. Інші групи витрат варіюють у межах 4,9–1,6%. Структури споживчих витрат домашніх господарств у

2004 та 2012 рр. деяко різняться: індекси Гатєва та Салаї, критерій Рябцева становлять, відповідно, 0,08; 0,12; 0,05, що свідчить про незначні відмінності у структурах, що розглядаються.

Одним із найпоширеніших підходів до розмежування населення за рівнем життя є побудова розподілу населення за квантильними групами, зокрема найчастіше використовуються децильні групи. З метою аналізу диференціації населення за рівнем життя на рис. 2 представлені структури витрат першої й останньої децильних груп розподілу домогосподарств за рівнем середньодушового грошового доходу.

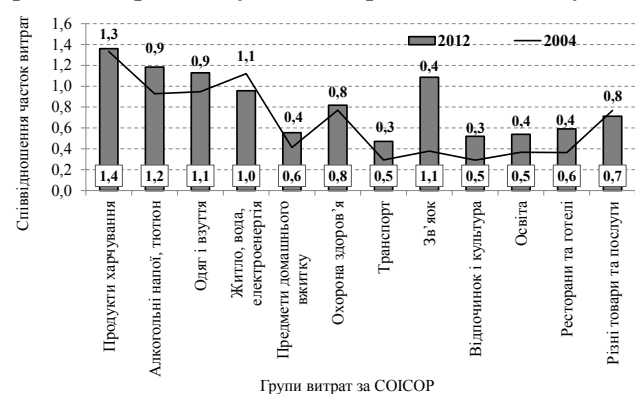

Рис. 2. Структури споживчих грошових витрат першої та останньої децильних груп розподілу домогосподарств України за середньодушовими грошовими доходами в 2004 та 2012 рр.

Джерело: розраховано автором із використанням даних за результатами ОУЖД, 2004, 2012 рр.

Аналіз споживчих грошових витрат домогосподарств зазначених груп населення дав змогу зробити висновок про істотну різницю між частками відповідних груп витрат крайніх децильних груп розподілу домогосподарств. У 2012 р. частка витрат на продукти харчування першої децильної групи населення на 40% більше за відповідну частку останньої децильної групи розподілу домогосподарств. Водночас частки груп витрат «Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива», «Транспорт», «Відпочинок і культура», «Ресторани та готелі» заможних верств населення на 20–50% вище за відповідні частки найменш заможних домогосподарств. Останнє відображає реалізацію закону Оукена – наявність оберненого зв'язку між чистим доходом домогосподарств та часткою їх витрат на продукти харчування в загальному обсязі видатків. Варто відзначити, що відхилення цієї групи споживчих грошових витрат для зазначених груп аналогічні як у 2004, так і в 2012 рр., це дає можливість зробити висновок, що структури споживчих витрат найбільш та найменш заможних домогосподарств України незначно змінюються в часі відносно одна одної (рис. 2). Показники структурних зрушень зазначених структур споживчих витрат, цих груп: індекс Гатєва – 0,21 і 0,22; критерій Рябцева – 0,15 і 0,16 в 2004 і 2012 рр. відповідно, що свідчить про:

– відносно незначну диференціацію населення України за групами витрат;

– особливості споживання населення повільно змінюються в часі: протягом розглянутого дев'ятирічного періоду показники зрушень не показали істотну динаміку.

Причинами подібності структур, на нашу думку, є:

– сталість традицій споживання в країні: витрати на продукти харчування, що становлять вагому частку в структурі, змінюються під впливом макроекономічних чинників (кризових явищ в економіці) вкрай нееластично – зниження частки витрат має місце лише після зменшення всіх останніх груп споживання;

– дані ОУЖД не повною мірою відображають споживчі витрати всіх верств населення, зокрема наявна недооцінка доходів та витрат заможних верств населення. За умови повної представленості всіх доходних груп в обстеженні структура витрат очікувано зміниться згідно із законом Оукена: відбудеться зменшення питомої ваги групи витрат на продукти харчування та збільшення непродуктової складової – промислових товарів та послуг.

Порівняння структур споживчих витрат за даними СНР і результатами ОУЖД дає можливість зробити висновок про невідповідність структур витрат домогосподарств, визначених за цими джерелами даних. Зокрема, наявна істотна різниця між частками витрат групи «Продукти харчування та безалкогольні напої», «Транспорт» і «Відпочинок і культура». Крім того, ця різниця кореспондує із невідповідністю структур крайніх децильних груп розподілу домогосподарств (рис. 2, 3).

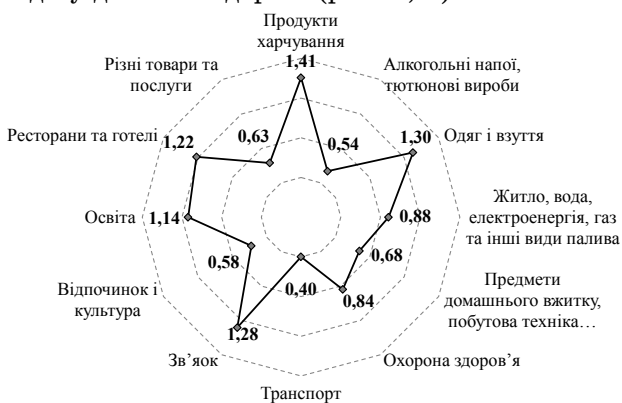

Рис. 3. Порівняння структур споживчих витрат домогосподарств за даними СНР і за результатами ОУЖД

Джерело: розраховано автором із використанням даних СНР 2012 р., ОУЖД 2012 р.

Аналіз показників структурних зміщень показав подібність структур витрат, визначених за даними СНР та ОУЖД, значення показників наближаються до граничних рівнів малих відмінностей у структурах (коефіцієнт Гатева – 0,25; Салаї – 0,21; Рябцева – 0,18).

У роботах вітчизняних дослідників неодноразово зверталась увага на факт недоохоплення заможних домогосподарств в ОУЖД [5]. Із метою більш точного врахування витрат заможних верств населення здійснено процедуру коригування ваг обстеження на структуру споживчих витрат домогосподарств системи національних рахунків [6]. Це забезпечило можливість більш повного врахування в розподілі витрат заможних верств, що дає змогу стверджувати про певне нівелювання зміщень оцінок показників у бік бідного населення. Підтвердженням цього є вищі значення індексу Джині, розрахованого до (0,252) та після (0,292) проведення процедури коригування статистичних ваг. Аналіз індексів Джині, розрахованих для децильних груп розподілу домогосподарств за середньодушовими грошовими витратами за даними до та після коригування, показав істотне зростання індексу саме в останній децильній групі на 4 в. п. Водночас в інших групах зміна показника є порівняно незначною (0–0,01). Це дає змогу зробити висновок, що зростання рівня диференціації домогосподарств за рівнем середньодушових грошових доходів за даними після коригування відбулось унаслідок урахування певної частини доходів представників останньої децильної групи.

Використання зазначеного методологічного підходу забезпечило можливість побудови структур середньодушових споживчих витрат домогосподарств крайніх децильних груп розподілу домогосподарств за середньодушовими грошовими доходами з урахуванням рівня життя заможних верств населення України (рис. 4).

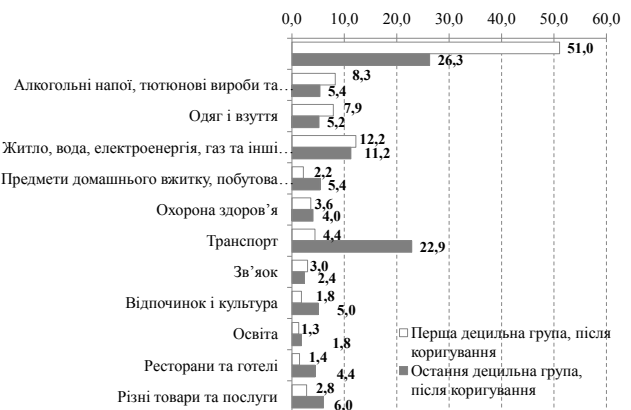

Рис. 4. Структури споживчих середньодушових грошових витрат домогосподарств першої і останньої децильних груп за даними після коригування

Джерело: розраховано автором із використанням даних ОУЖД, 2012 р., даних СНР, 2012 р.

Порівняння значень показників структурних зрушень, розрахованих із використанням даних до і після коригування, дає змогу зробити висновок про варіативність однакових статей витрат домогосподарств: витрати заможних домогосподарств за статтею «Продукти харчування...» порівняно нижчі (на 14,6 в. п., 24,8 в. п.

відповідно), вищі – за статтями «Транспорт» (на 5,7 в. п., 18,4 в. п. відповідно), «Ресторани та готелі» (на 3,2 в. п.; 3,0 в. п.). Відповідно, ознакою профілів споживання заможних домогосподарств є порівняно низька частка витрат на продукти харчування – нижче 30%, порівняно висока частка витрат на транспорт (близько 10–20%), ресторани та готелі (3–4%), відпочинок та культуру (3–5%).

Кількісна оцінка споживчих витрат заможних домогосподарств України забезпечила можливість визначити основні структурні характеристики їх витрат:

– частка витрат «Продукти харчування...» заможних домогосподарств є нижчою за відповідну частку найменш заможного населення та становить у середньому 26%;

– частки груп витрат «Транспорт», «Ресторани та готелі», «Відпочинок і культура», «Інші різні товари та послуги» заможних домогосподарств є вищими за відповідні витрати найменш заможного населення та становлять у середньому 10–20%; 3–5%; 4–5%; 4–6% відповідно.

Аналіз оцінок невеликих груп домогосподарств за результатами обстежень доцільно проводити, здійснюючи розрахунок ступеня надійності інформації, загальноприйнятим показником оцінки якої є коефіцієнт варіації. Результати розрахунку даного показника для кожної з груп витрат домогосподарств за даними ОУЖД до та після коригування наведені рис. 5.

Рис. 5. Коефіцієнти варіації споживчих грошових витрат децильних груп домогосподарств за даними до та після коригування

Джерело: розраховано автором із використанням даних ОУЖД, 2012 р., даних СНР, 2012 р.

Згідно з наведеними даними, коефіцієнт варіації набуває вищих значень для витрат заможних домогосподарств порівняно з рештою груп після коригування: для витрат «Транспорт», «Освіта», «Предмети домашнього вжитку...», «Ресторани та готелі», «Різні товари та послуги» показник варіює в межах 14–18%. Даний рівень показника варіації вважається достат-

нім для використання даних під час здійснення якісного аналізу.

Таким чином, кількісна оцінка витрат крайніх децильних груп дала можливість зробити висновок про існування істотних відмінностей в їх структурах, особливо за групами витрат «Продукти харчування...», «Транспорт», «Ресторани та готелі», «Відпочинок та культура», що обумовлює необхідність оцінки витрат заможних домогосподарств під час розробки та реалізації заходів тарифної політики (в аспекті оцінки платоспроможності домогосподарств під час споживання послуг ЖКП); фіскальної політики (в аспекті оцінки податкового навантаження на населення); соціально-економічної політики (в аспекті розрахунку диференціації населення за рівнем доходу).

Висновки. За результатами виконаних досліджень доцільно зробити такі висновки:

– загальною проблемою оцінки показників доходів та витрат домогосподарств із використанням даних вибірових обстежень є деяка зміщеність цих оцінок з огляду на високий рівень невідповідей заможного населення;

– структури споживчих грошових витрат крайніх децильних груп розподілу домогосподарств за середньодушовими грошовими доходами характеризуються високим ступенем подібності;

– відмінність структур споживчих витрат домогосподарств за даними СНР та результатами ОУЖД подібна різниці структур крайніх децильних груп, що обґрунтовує можливість використання даних СНР для їх узгодження з даними ОУЖД із метою більш надійної оцінки витрат населення України та заможних верств зокрема;

– застосування методології коригування ваг одиниць обстеження з використанням даних СНР дає можливість: кількісно оцінити відмінності у структурних характеристиках споживчих грошових витрат крайніх децильних груп розподілу домогосподарств України з урахуванням рівня життя заможного населення; обґрунтувати основні структурні особливості споживчих витрат заможного населення (порівняно мала частка витрат на продукти харчування, що становить у середньому до 26% всієї суми витрат, порівняно велика частка витрат на транспорт (10–20%), відпочинок та культуру (3–5%), ресторани та готелі (3–4%); оцінити зміну рівня диференціації населення України за рівнем середньодушових грошових доходів за рахунок зростання доходів витрат в останній децильній групі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Нерівність в Україні: масштаби та можливість впливу / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. – 404 с.
2. Рівень життя населення України / За ред. Л.М. Черенко. – К.: Консультант, 2006. – 426 с.

3. Огай М. Методологічні підходи до підвищення надійності оцінювання індексу споживчих цін в Україні / М. Огай // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2011. – № 129. – С. 32–34.
4. Саріогло В.Г. Проблеми статистичного зважування вибірових даних: [монографія] / В.Г. Саріогло. – К.: Держкомст України, 2005. – 264 с.
5. Остапчук Ю.М. Удосконалення методології розрахунків індексу споживчих цін / Ю.М. Остапчук, А.П. Ревенко // Статистика України. – 2007. – № 4. – С. 33–37.
6. Романчук Н.М. Теоретико-методологічні засади статистичної оцінки заможних верств населення / Н.М. Романчук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2013. – № 134. – С. 65–68.